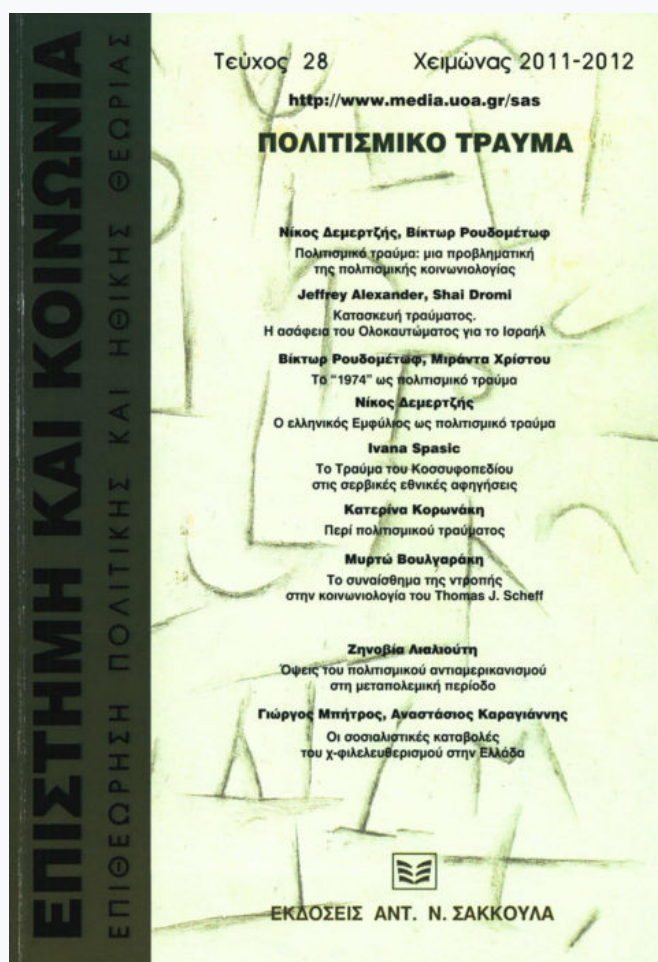

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 28 (2011)

Πολιτισμικό τραύμα

Όψεις του πολιτισμικού αντιαμερικανισμού στη μεταπολεμική περίοδο: Το ευρωπαϊκό πλαίσιο και η ελληνική περίπτωση

Ζηνοβία Λιαλιούτη

doi: [10.12681/sas.823](https://doi.org/10.12681/sas.823)

Copyright © 2015

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λιαλιούτη Ζ. (2015). Όψεις του πολιτισμικού αντιαμερικανισμού στη μεταπολεμική περίοδο: Το ευρωπαϊκό πλαίσιο και η ελληνική περίπτωση. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 28, 141–165.
<https://doi.org/10.12681/sas.823>

Όψεις του πολιτισμικού αντιαμερικανισμού στη μεταπολεμική περίοδο: το ευρωπαϊκό πλαίσιο και η ελληνική περίπτωση

Ζηνοβία Λιαλιούτη*

Το άρθρο εστιάζει στην πολιτισμική συνιστώσα του αντιαμερικανισμού, με σημείο αναφοράς τη μεταπολεμική Ευρώπη. Επιχειρούμε να αναδείξουμε τις ιστορικές καταβολές του αντιαμερικανισμού στην ευρωπαϊκή ήπειρο χρησιμοποιώντας ως παραδείγματα τη γερμανική και τη γαλλική περίπτωση· εξετάζεται δε και η ελληνική περίπτωση, με έμφαση στην περίοδο που ακολουθεί την εξαγγελία του Δόγματος Truman και του Σχεδίου Marshall έως τα μέσα της δεκαετίας του 1960. Το ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο εγγράφεται η παρούσα μελέτη είναι η σχέση εξαμερικανισμού-αντιαμερικανισμού όπως αναπτύσσεται στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου.

Εισαγωγή: Η έννοια του πολιτισμικού αντιαμερικανισμού

Η σημασία του πολιτισμικού στοιχείου, η πρόκληση δηλαδή του αμερικανικού κοινωνικοοικονομικού μοντέλου, έχει αναδειχθεί συστηματικά στη βιβλιογραφία ως μία εκ των βασικών αιτιών του αντιαμερικανισμού σε διεθνές επίπεδο. Η τάση αυτή αποτυπώνεται με σαφήνεια σε ορισμένους από τους δημοφιλέστερους ορισμούς του φαινομένου. Ενδεικτικά, παραθέτουμε τον ορισμό των A. Rubinstein & D. Smith (1985: 17-28), που αντιλαμβάνονται τον αντιαμερικανισμό ως «κάθε εχθρική ενέργεια ή έκφραση που γίνεται μέρος μιας αδιαφοροποίητης επίθεσης στην εξωτερική πολιτική, την κοινωνία, τον πολιτισμό και τις αξίες των ΗΠΑ». Αλλά και η πιο σύγχρονη προσέγγιση των Katzenstein & Keohane (2006: 12-14), που αντιμετωπίζει τον αντιαμερικανισμό ως την «ψυχολογική τάση (ατόμων ή ομάδων) να δι-

* Διδάκτωρ του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο <jennylialiouti@yahoo.com>

ατηρούν αρνητικές απόψεις για τις Ηνωμένες Πολιτείες και για την αμερικανική κοινωνία γενικότερα, αναφέρεται εν γένει στο μοντέλο που έχει κωδικοποιηθεί ως 'αμερικανισμός'.

Ωστόσο, αν για τις παραπάνω προσεγγίσεις, η πολιτισμική διαφορά είναι ένας από τους πιθανούς παράγοντες που οδηγούν στην εκδήλωση αντιαμερικανικών στάσεων, σε μία σειρά άλλων ερμηνειών, που διακρίνονται από έντονη αξιολογική φόρτιση, ο πολιτισμικός παράγοντας θεωρείται η κατεξοχήν, αν όχι η μόνη, γενεσιουργός αιτία του αντιαμερικανισμού (Spiro 1988: 121-122). Η τάση αυτή ενισχύθηκε ιδιαίτερα μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου. Οι Higgott & Malbasic (2008: 10), αναγνωρίζουν σε πρόσφατη μελέτη τους ως αντιαμερικανισμό μόνο τη συστηματική εναντίωση στον αμερικανισμό, εξαιρώντας την αντίθεση σε επιμέρους πολιτικές των Ηνωμένων Πολιτειών: 'αυτιαμερικανισμός είναι η συστηματική αντίθεση στην Αμερική ως όλον. Πρόκειται για την άσκηση κριτικής στις ΗΠΑ, που υπερβαίνει την απλή διαφωνία για επιμέρους ζητήματα πολιτικής ή αποφάσεις της κυβέρνησης'.

Η διάκριση μεταξύ πολιτικού και πολιτισμικού αντιαμερικανισμού συνδέεται με ένα κεντρικό ζήτημα στη σχετική βιβλιογραφία, το αν δηλαδή ο αντιαμερικανισμός συνιστά ορθολογικό ή ανορθολογικό φαινόμενο, και σε ποιον βαθμό. Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης, ορισμένοι μελετητές προσπαθούν να διακρίνουν ανάμεσα σε 'δικαιολογημένη διαμαρτυρία' και 'ανορθολογική προκατάληψη' και προκρίνουν ορισμένες μορφές αντιαμερικανισμού ως ορθολογικά φαινόμενα, ενώ απορρίπτουν άλλες ως ανορθολογικές. Για παράδειγμα, ο πολιτικός αντιαμερικανισμός, που είναι θεματικά επικεντρωμένος και εστιάζει σε πτυχές της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ, προβάλλεται ως ορθολογικό φαινόμενο, σε αντίθεση προς τον πολιτισμικό αντιαμερικανισμό ο οποίος παραπέμπει σε μια συνολικότερη απόρριψη της Αμερικής και θεωρείται προτόν ανορθολογικών τάσεων (Markovits 1985: 3, 14-15).

Με το κεντρικό ζήτημα της ορθολογικότητας ή μη του αντιαμερικανισμού συνδέεται και η διάκριση που εισάγουν οι Katzenstein & Keohane σχετικά με τον χαρακτήρα, εφήμερο ή θεμελιακό, των πηγών του αντιαμερικανισμού. Οι εφήμερες πηγές σχετίζονται με όψεις της πολιτικής των ΗΠΑ και τις επιπτώσεις τους ή, σύμφωνα με μια σχηματική διατύπωση, με αυτό που η Αμερική κάνει. Αντίθετα, οι θεμελιώδεις πηγές αναφέρονται στις βασικές αξίες και συμπεριφορές της αμερικανικής κοινωνίας, σε αυτό που είναι η Αμερική. Οι τελευταίες τείνουν να θεωρούνται ως ανορθολογικές εκφράσεις αντιαμερικανισμού, ενώ οι πρώτες εκλαμβάνονται ως πιο ορθολογικές (Katzenstein & Keohane 2006: 10).

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να τονίσουμε τη σημασία της συλλογικής μνήμης όσον αφορά τη διαμόρφωση αναπαραστάσεων για τις ΗΠΑ καθώς και την ένταση και τη διάρκεια του αντιαμερικανισμού σε μία δεδομένη χώρα. Όπως έχει επισημανθεί, η συλλογική μνήμη λειτουργεί ως παρακαταθήκη εικόνων, συμβόλων και μύθων που επιδρούν καθοριστικά στην πρόσληψη του ιστορικού παρόντος. Ωστόσο, η διαδικασία αυτή δεν είναι μονόδρομη, αλλά αμφίδρομη, καθώς οι αναπαραστάσεις που σχηματίζονται στον παρόντα χρόνο επιδρούν, με τη σειρά τους, και στην ιστορική μνήμη. Από την άποψη αυτή, η σχέση παρόντος-παρελθόντος είναι μία δυναμική διαδικασία (Dawisha 1985: 67).

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, γίνεται εύκολα κατανοητό ότι ο αντιαμερικανισμός εμφανίζεται ως συνέχεια προγενέστερων ιδεολογημάτων ή ιστορικών στερεοτύπων με τα οποία μπορεί να μην συνδέεται άμεσα σε ιστορικό ή γεωπολιτικό επίπεδο. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η σχέση αντιδυτικισμού-αντιαμερικανισμού, με τον πρώτο να τροφοδοτεί σε πολλές περιπτώσεις τον δεύτερο. Όπως αναφέρει η Ainslie Embree, ο αντιαμερικανισμός λειτουργεί σαν ένα είδος πρίσματος μέσα από το οποίο διαθλώνται με αναπάντεχο τρόπο απέχθεις ή εχθρότητες που μικρή σχέση έχουν με τις ΗΠΑ' (Embree 1985: 140-141, Hamid 1985: 100-101, Dawisha 1985: 72-73). Ωστόσο, η Αμερική, αντιπροσωπεύοντας στη διάρκεια του 20ού αιώνα την πλέον ορατή έκφραση της (δυτικής) νεωτερικότητας, προκαλεί την εχθρότητα στο όνομα της προστασίας της εθνικής ταυτότητας και της πολιτισμικής κληρονομιάς μιας κοινωνίας. Οπότε, ο αντιαμερικανισμός μπορεί να αποτελεί επιμέρους έκφραση του αντιδυτικισμού (Buruma & Margalit 2007), αλλά δεν ταυτίζεται με αυτόν.

Η σημασία των πολιτισμικών παραγόντων γίνεται αντιληπτή και αντίστροφα, ως στοιχεία δηλαδή που ερμηνεύουν την ιδιαίτερη μορφή που αποκτά ο αντιαμερικανισμός σε κάθε χώρα. Οι Rubinstein & Smith (1985: 2) τονίζουν ότι δεν μπορούμε να αναλύσουμε τον αντιαμερικανισμό ως ένα αφηρημένο όλον, αλλά θα πρέπει να λάβουμε υπόψη παράγοντες όπως τα χαρακτηριστικά της εθνικής ταυτότητας και της πολιτικής κουλτούρας, τη θρησκεία, το πολιτικό σύστημα αλλά και τις αξίες των ελίτ. Παρομοίως, οι P. Katzenstein & R. Keohane (2006: x, 6) υποστηρίζουν ότι δεν θα έπρεπε να γίνεται λόγος για αντιαμερικανισμό ως ομοιογενές φαινόμενο, αλλά για διάφορες ποικιλίες ή τύπους αντιαμερικανισμού και ότι αυτό που διαφοροποιεί τους επιμέρους τύπους δεν είναι μόνο ο χώρος, αλλά και ο χρόνος.

Εδώ, θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι η έμφαση που αποδίδεται στον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται η εικόνα της Αμερικής, στο πλαίσιο μιας εθνικής ομάδας, δεν σημαίνει ότι η εικόνα αυτή εξισώνεται με μια αυθαίρετη κατασκευή ή επι-

νόηση που αντανακλά απλώς την αυτοεικόνα της εν λόγω ομάδας, το περιεχόμενο που αποδίδει στην εθνική της ταυτότητα, τους φόβους ή τις προσδοκίες για το μέλλον. Αντίθετα, πρόκειται για προϊόν μιας διαντίδρασης και αφορά τις εμπειρίες των επιμέρους εθνικών κοινοτήτων από την επαφή τους με τον αμερικανισμό ή με πτυχές της πολιτικής των ΗΠΑ (Kuisel 1996: xi-xii).

Εξαμερικανισμός και πολιτισμικός αντιαμερικανισμός στη μεταπολεμική Ευρώπη

Η μεταπολεμική πολιτική κουλτούρα των ΗΠΑ χαρακτηρίζεται από την επικράτηση ενός νέου εθνικισμού, που επικεντρώνεται στα επιτεύγματα της αμερικανικής οικονομίας και την άνοδο του βιοτικού επιπέδου. Ο νέος εθνικισμός παραπέμπει σε ένα διακριτό 'αμερικανικό τρόπο ζωής' ο οποίος προκρίνει τις αξίες της προσωπικής καταξίωσης και της κατοχύρωσης ενός επιπέδου κατανάλωσης. Για τον λόγο αυτόν, ο μεταπολεμικός αμερικανικός εθνικισμός χαρακτηρίζεται ως 'πολιτισμικός'. Για την εκλαΐκευση των αξιών του στο εσωτερικό αλλά και στο εξωτερικό, καθοριστικός ήταν ο ρόλος της αμερικανικής πολιτιστικής βιομηχανίας (May 1989: 125-149). Η πολιτισμική διάσταση μέσα από την προώθηση ενός διακριτού μοντέλου κοινωνικοοικονομικής οργάνωσης αποτελεί κεντρική συνιστώσα και του Σχεδίου Marshall. Η κατάδειξη της ανωτερότητας του 'αμερικανικού τρόπου ζωής' θεωρείτο από τους Αμερικανούς μέσο για την αναχαίτιση της κομμουνιστικής επιρροής στη Δυτική Ευρώπη (Σφήκας 2011: 30).

Η προπαγάνδα του αμερικανισμού, ως προτεραιότητα των αμερικανικών ελίτ, αποτυπώνεται γλαφυρά στο ακόλουθο απόσπασμα από την έκθεση επιτροπής της Γερουσίας, που επισκέφθηκε την Ευρώπη μετά το τέλος του πολέμου:

Η Ευρώπη είναι σήμερα ένα αχανές πεδίο σύγκρουσης ιδεολογιών, όπου οι λέξεις έχουν σε μεγάλο βαθμό αντικαταστήσει τα όπλα σαν μέσο επίθεσης και άμυνας... Οι Σοβιετικοί και οι κομμουνιστές έχουν εξαπολύσει έναν επιθετικό ψυχολογικό πόλεμο εναντίον μας προκειμένου να μας απαξιώσουν εντελώς και να μας διώξουν από την Ευρώπη. Για να αποτραπεί μια τέτοια εξέλιξη, για να προσπαίσουμε την εθνική μας ασφάλεια, να προωθήσουμε την παγκόσμια ειρήνη και τη δική μας εξωτερική πολιτική... είναι αναγκαίο ένα καλά οργανωμένο και αποτελεσματικό πρόγραμμα πληροφόρησης και εκπαιδευτικών ανταλλαγών (Aguilar 1996: 54).

Στα τέλη του 1947, το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας των ΗΠΑ τόνιζε την ανάγκη συντονισμού των επιμέρους κρατικών προγραμμάτων προκειμένου 'να επι-

ρεαστεί η κοινή γνώμη στο εξωτερικό σε κατεύθυνση ευνοϊκή προς τα συμφέροντα των Ηνωμένων Πολιτειών και να εξουδετερωθεί η επιρροή της αντιαμερικανικής προπαγάνδας' (Ninkovich 1981: 135). Τον επόμενο χρόνο, το Κογκρέσο ενέκρινε με νομοθετική πράξη [The United States Information and Educational Exchange Act] τη διάδοση στο εξωτερικό πληροφοριών σχετικά με τον λαό, τον πολιτισμό και την πολιτική των ΗΠΑ, καθιστώντας τα προγράμματα πληροφοριών οργανικό κομμάτι της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Εξάλλου, με νομοθετική ρύθμιση του 1946 [νομοσχέδιο Fulbright] κατέστη δυνατή η (κρατική) χρηματοδότηση του μεγαλύτερου αμερικανικού προγράμματος εκπαιδευτικών ανταλλαγών στη μεταπολεμική περίοδο (Aguilar 1996: 41).

Η Αμερικανική Υπηρεσία Πληροφοριών [United States Information Agency-USIA] είχε καθορίσει τις κατευθυντήριες γραμμές για την προώθηση της εικόνας της Αμερικής στο εξωτερικό μέσω της πολιτιστικής διπλωματίας. Σύμφωνα με αυτές, θα έπρεπε να σκιαγραφηθεί η εικόνα μιας δημοκρατικής, πλουραλιστικής κοινωνίας, με αμβλυμένες τις ταξικές διαφορές και έντονη κοινωνική κινητικότητα. Παράλληλα, θα έπρεπε να δοθεί έμφαση στις αξίες της ελεύθερης επιχείρησης, στον εργατικό και φιλοπρόοδο χαρακτήρα των Αμερικανών καθώς και στη συμβολή των τελευταίων στα γράμματα και τις τέχνες (Aguilar 1996: 53). Τα ΜΜΕ, με αιχμή του δόρατος το ραδιόφωνο –η προπαγανδιστική δύναμη του οποίου είχε αναδειχθεί κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο– αποτέλεσαν κεντρικό στοιχείο αυτής της στρατηγικής. Η 'Φωνή της Αμερικής', το 'Ραδιόφωνο Ελεύθερη Ευρώπη' και το 'Ραδιόφωνο Απελευθέρωση' λειτούργησαν ως φορείς της ιδεολογίας του αμερικανισμού και του αντικομμουνισμού (Taylor 2004: 96-103).

Υπό την εποπτεία του Συνεδρίου για την Ελευθερία στην Κουλτούρα [Congress for Cultural Freedom, CCF], οι ευρωπαϊκές χώρες ήρθαν σε επαφή με την αμερικανική κουλτούρα μέσω μιας πληθώρας αμερικανικών πολιτιστικών ιδρυμάτων, προγραμμάτων ανταλλαγής, συνεδρίων, εκδόσεων, χολλυγουντιανών ταινιών, εκθέσεων, συναυλιών κ.ά. (Stephan 2006: 2). Η Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών [CIA] μέσα από τη δημιουργία του Συνεδρίου για την Ελευθερία στην Κουλτούρα είχε προσεταιριστεί και χρηματοδοτούσε ένα δίκτυο φιλελεύθερων διανοουμένων σε διάφορες χώρες, προκειμένου να προβάλλουν τις αρετές της φιλελεύθερης δημοκρατίας αμερικανικού τύπου έναντι του κομμουνιστικού μοντέλου (Berghahn 2001: 115-116, Ross 2004: 284, Saunders 1999). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Andrew Ross (2004: 284), η εξασφάλιση συναίνεσης για τον 'ατλαντισμό' ήταν ένας αδιάκοπος αγώνας για εξασφάλιση επιρροής σε λαούς διαφόρων εθνικοτήτων και οτιδήποτε μπορούσε να θεωρηθεί ως προπαγανδιστικό πλεονέκτημα θεω-

ρούνταν θεμιτό'. Μέσω αυτών των δικτύων, διανοούμενοι και καλλιτέχνες σε Αμερική και Ευρώπη συνεργάστηκαν για την προώθηση των αξιών μιας κοινής δυτικής κουλτούρας (Παπαδημητρίου 2011: 280-294).

Το 1950, ο πρόεδρος Truman έδωσε προτεραιότητα στην επίταση του προπαγανδιστικού και πολιτιστικού πολέμου εναντίον του κομμουνισμού με αιχμή του δόρατος την 'Εκστρατεία για την Αλήθεια' [Campaign of Truth], η οποία μετεξελιχθηκε στη 'Σταυροφορία για την Ελευθερία' [Crusade for Freedom] επί προεδρίας Eisenhower (Stephan 2006: 77, Taylor 2004: 96-103). Η εργαλειοποίηση των προϊόντων του πολιτισμού είναι το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει και από το ακόλουθο υπόμνημα του τμήματος διαχείρισης του προϋπολογισμού:

[...] αυτή τη στιγμή δεν διεξάγεται καμία πολιτιστική δραστηριότητα που να μην προάγει, με τον τρόπο της, την ενότητα και την ενίσχυση του ελεύθερου κόσμου, την αύξηση της εμπιστοσύνης στις ΗΠΑ ως ηγέτιδος του ελεύθερου κόσμου ή να εκθέτει τα κακά του κομμουνισμού... Ο πολιτισμός για τον πολιτισμό δεν έχει καμία θέση στο Πρόγραμμα Εκπαιδευτικών Ανταλλαγών και Πληροφοριών των ΗΠΑ... Στην παρούσα κατάσταση, οι πολιτιστικές δραστηριότητες είναι ένα πολύτιμο εργαλείο άσκησης προπαγάνδας (Thomson & Laves 1963: 86).

Με αυτή την αφετηρία, η δικαιοδοσία της Επιτροπής Αντιαμερικανικών Ενεργειών επεκτάθηκε στον έλεγχο των κινηματογραφικών παραγωγών (May 1989: 125-149, Humphries 2008), των ραδιοφωνικών προγραμμάτων και των σχολικών εγχειριδίων. Σε κατάθεσή του ενώπιον επιτροπής του Κογκρέσου, ο τότε διευθυντής του FBI, Edgar Hoover, δηλώνει:

Οι κομμουνιστές έχουν αναπτύξει έναν από τους μεγαλύτερους μηχανισμούς προπαγάνδας που γνώρισε ποτέ ο κόσμος... Τι μπορούμε να κάνουμε;... Το καλύτερο αντίδοτο στον κομμουνισμό είναι ο ρωμαλέος, επιδέξιος, πατροπαράδοτος και σε διαρκή εγρήγορση αμερικανισμός (Shaw 2007: 42).

Η προπαγανδιστική σημασία του αμερικανικού παραγωγικού και καταναλωτικού μοντέλου αποτυπώνεται στην επίσκεψη του Richard Nixon ως αντιπροέδρου των ΗΠΑ στην ΕΣΣΔ το 1959 και στην περίφημη 'αντιπαράθεση της κουζίνας' [kitchen debate] με τον Νικίτα Χρουστώφ. Επισκεπτόμενος έκθεση αμερικανικών προϊόντων στη Μόσχα, παρουσία πλήθους δημοσιογράφων, ο Nixon επιδείκνυε τις ανέσεις και τον εξοπλισμό του αμερικανικού νοικοκυριού ως απόδειξη της ανωτερότητας του αμερικανικού καπιταλισμού έναντι του κομμουνισμού (Henthorn 2000: 153-187).

Ειδικά σε ό,τι αφορά τη Γηραιά Ήπειρο, οι ΗΠΑ επιστράτευαν όλα τα μέσα της δημόσιας και πολιτιστικής διπλωματίας (Aguilar 1996: 8) προκειμένου να κερδίσουν τις καρδιές και τα μυαλά των Ευρωπαίων. Η αμερικανική λαϊκή κουλτούρα υπήρξε ένα από τα αποτελεσματικότερα 'όπλα' στο πλαίσιο αυτής της μάχης διεισδύοντας, σε πρώτο στάδιο, στην ευρωπαϊκή νεολαία και, στη συνέχεια, στο σύνολο του πληθυσμού (Berghahn 2001: xix).

Παρότι το ορόσημο του 1945 όσον αφορά τον εξαμερικανισμό της Ευρώπης είναι συμβατικό και, για ορισμένες περιπτώσεις, αμφισβητήσιμο, για τους μελετητές σηματοδοτεί ένα σημείο καμπής για τις ευρωπαϊκές κοινωνίες: τη σοβαρή αμφισβήτηση της διάκρισης μεταξύ υψηλής και λαϊκής κουλτούρας (Berghahn 2001: 86-92) στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα. Ο εκσυγχρονισμός και η εμπορευματοποίηση της κουλτούρας και του ελεύθερου χρόνου στην ευρωπαϊκή ήπειρο αποδίδεται στην επικράτηση των αμερικανικών πολιτισμικών προτύπων (Stephan 2006: 1-2, 14).

Θα πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι ο όρος αμερικανοποίηση/εξαμερικανισμός [Americanization] που χρησιμοποιείται για την υιοθέτηση στοιχείων του οικονομικού, κοινωνικού και πολιτισμικού μοντέλου από τις ευρωπαϊκές χώρες παραπέμπει σε μια ανεπεξέργαστη αποδοχή του αμερικανικού μοντέλου στο πλαίσιο μιας μονόδρομης διαδικασίας. Στην πράξη, όμως, η αφομοίωση των στοιχείων αυτών ήταν το αποτέλεσμα μιας σύνθετης διαδικασίας διαπραγματεύσεως, προσαρμογής και υβριδοποίησης (Stephan 2006: 16, Kroes 2006: 348). Όπως αναφέρει ο Θ. Σφήκας, 'οι Ευρωπαίοι δέχτηκαν πρόθυμα την αμερικανική βοήθεια, αλλά αρκετοί αντιδρούσαν σε αυτό που αντιλαμβάνονταν ως πολιτιστικό και κοινωνικό εξαμερικανισμό της Γηραιάς Ηπείρου'. Η αμφίσημη αυτή σχέση των Ευρωπαίων με την Αμερική είναι, σύμφωνα με τον Σφήκα (2011: 30), ένα 'από τα σταθερά χαρακτηριστικά των ευρω-ατλαντικών σχέσεων στον 20ό αιώνα'.

Στο σημείο αυτό, υπεισέρχεται το φαινόμενο του ευρωπαϊκού αντιαμερικανισμού ως έκφραση των αντίρροπων προς την εδραίωση της αμερικανικής ηγεμονίας τάσεων. Ειδικότερα σε ό,τι αφορά το πολιτισμικό πεδίο, ο πολιτισμικός αντιαμερικανισμός αποτελεί συνιστώσα του ευρωπαϊκού αντιαμερικανισμού ήδη από το 18ο αιώνα. Η πρόσληψη της Αμερικής από τις ευρωπαϊκές ελίτ κατά την περίοδο του Διαφωτισμού χαρακτηρίζεται από αμφισημία. Στη σκέψη των Διαφωτιστών, ο Νέος Κόσμος ταυτίζεται με την ουτοπία, με τη φυσική κατάσταση και τις πρωταρχικές συνθήκες ύπαρξης της ανθρωπότητας πριν από την έλευση του πολιτισμού.

Η άλλη όψη αυτής της αναπαράστασης είναι η πρόκληση της Αμερικής ως απειλής για ό,τι αντιπροσωπεύει η Ευρώπη, η οποία αποτυπώνεται στις κυρίαρ-

χες έννοιες της παρακμής και του εκφυλισμού. Κατά την περίοδο του Διαφωτισμού, η έννοια της παρακμής συνδέεται με βιολογικές αναφορές και τοποθετείται στη σφαίρα των φυσικών φαινομένων. Με το τέλος της περιόδου του Διαφωτισμού, ωστόσο, αυτές οι μεταφορές χάνουν την ισχύ τους και η έννοια της παρακμής μετατίθεται στο πεδίο των κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων (Diner 1996: 7-8). Ο συντηρητισμός ως αντίδραση στη Γαλλική (και στην Αμερικανική) Επανάσταση και ο Ρομαντισμός αποτέλεσαν δύο ακόμη σημαντικές πηγές εχθρότητας προς την Αμερική από την πλευρά των ευρωπαίων διανοουμένων. Για τον Ρομαντισμό, εξάλλου, στο επίκεντρο της απόρριψης της Αμερικής βρίσκονται ο τεχνοκρατικός πολιτισμός των ΗΠΑ και η απουσία μιας ομοιογενούς εθνικής κοινότητας, ενός *volk* (Ceaser 2004: 48-49, Rubin & Rubin 2004: 21-43).

Η παραδοχή ή ο φόβος που λανθάνει σε αυτές τις αντιλήψεις είναι ότι το κοινωνικό και πολιτικό μοντέλο των ΗΠΑ αντιπροσωπεύει το μέλλον του Παλαιού Κόσμου. Η Αμερική προβάλλει, λοιπόν, ως η αντιθετική όψη της Ευρώπης και λειτουργεί, παράλληλα, ως ένα μέσο προβολής των αρνητικών διαστάσεων της νεωτερικότητας, οι οποίες χρεώνονται αποκλειστικά στις Ηνωμένες Πολιτείες. Υπό το πρίσμα αυτό, η Αμερική λειτουργεί ως μεταφορά. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της τάσης ο Dan Diner επικαλείται τον δημόσιο λόγο που περιέβαλε την επέτειο των 500 ετών από την ανακάλυψη της Αμερικής στην Ευρώπη. Η ανακάλυψη της αμερικανικής ηπείρου και η συγκρότηση των ΗΠΑ –γιατί ο όρος Αμερική σε αυτού του είδους τον λόγο είναι ταυτόσημος με τις Ηνωμένες Πολιτείες– αναπαρίσταται ως ένα είδος ‘προπατορικού αμαρτήματος’, ως η απαρχή του ‘κακού’ για την παγκόσμια ιστορία (Diner 1996: 5-6).

Στο πλαίσιο της αντινεωτερικής διάστασης του ευρωπαϊκού αντιαμερικανισμού, εντάσσεται και η συγγένεια, δομική και ρητορική, του αντιαμερικανισμού με τον αντισημιτισμό και η συγχώνευση, σε πολλές περιπτώσεις, της εικόνας του Αμερικανού και του εβραίου εχθρού. Και τα δύο αυτά φαινόμενα θεωρούνται από ορισμένους μελετητές του αντιαμερικανισμού απόρροια των αντιδράσεων απέναντι στη νεωτερικότητα (Diner 1996: 20). Σχετικά με αυτή τη διάσταση, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και η παρατήρηση του Brian Klug (2007: 127-153) για την ανάγκη διάκρισης μεταξύ αντιαμερικανισμού και αντισημιτισμού, τονίζοντας ότι η ταύτιση Αμερικανών και εβραίων, ως από κοινού θυμάτων προκατάληψης, είναι παραπλανητική.

Εξάλλου, μία σημαντική συνιστώσα του ευρωπαϊκού αντιαμερικανισμού, όπως αποκρυσταλλώνεται σε χώρες σαν τη Γαλλία ή τη Γερμανία, συνδέεται με την έκφραση της θρησκευτικότητας στις ΗΠΑ. Ο προτεσταντισμός θεωρήθηκε γενεσιουργός

γός αιτία για μια σειρά αρνητικών χαρακτηριστικών του βορειοαμερικανικού μοντέλου. Η άλλη όψη αυτού του στερεοτύπου είναι η θετική αναπαράσταση της καθολικής Λατινικής Αμερικής (Diner 1996: 15, Gentile 1993: 9).

Πάντως, από την εποχή του Διαφωτισμού και μέχρι και τον 20ό αιώνα, η Αμερική λειτούργησε για την Ευρώπη ως ο κατεξοχήν Άλλος, επιδρώντας καθοριστικά στη διαμόρφωση και στον επανακαθορισμό των επιμέρους εθνικών ταυτοτήτων (Diner 1996: 22, Kuisel 1996: 6, Berman 2004: 76-77). Όπως σημειώνει ο Philippe Roger (2002: 370), η Αμερική όντας 'το ακριβώς αντίθετο της Ευρώπης, μπορεί να προσφέρει στους Ευρωπαίους την ανεκτίμητη υπηρεσία να τους διαφωτίσει γι' αυτό που δεν είναι'. Τόσο η εξιδανικευμένη εκδοχή του αμερικανισμού όσο και η δαιμονοποίηση του χρησιμεύει, διά της καταδεικνυόμενης αντίθεσης, ως μέσο καθορισμού της ευρωπαϊκής ταυτότητας (Meunier 2006: 147).

Μελετητές όπως ο Rob Kroes διατυπώνουν μάλιστα την ενδιαφέρουσα υπόθεση εργασίας ότι η αμερικανική πολιτισμική διείσδυση είχε, μεταξύ άλλων, ως συνέπεια τη σφυρηλάτηση μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας. Ο Kroes καταλήγει στο, φαινομενικά, οξύμωρο συμπέρασμα ότι ο εξαμερικανισμός της Ευρώπης συνέτεινε στον 'εξευρωπαϊσμό' της. Προβάλλει καταρχάς το προκλητικό ίσως επιχείρημα ότι η αμερικανική μαζική κουλτούρα, που διαπερνούσε τα επιμέρους εθνικά σύννορα, ήταν στην ουσία η μόνη κοινή ευρωπαϊκή κουλτούρα που μοιράζονταν τα ευρωπαϊκά κράτη στη διάρκεια του 20ου αιώνα. Επιπλέον, εστιάζοντας στο πεδίο της 'κουλτούρας της κατανάλωσης' και της λαϊκής κουλτούρας, υποστηρίζει ότι η αμερικανική πολιτιστική και διαφημιστική παραγωγή απευθυνόμενη, αφενός, στους Ευρωπαίους ως ενιαίο ακροατήριο και αναπαριστώντας, αφετέρου, την Αμερική ως έναν ενιαίο χώρο που δεν κερματίζεται από σύνορα, άσκησε βαθιά επίδραση και στον τρόπο πρόσληψης και αναπαράστασης της ευρωπαϊκής ημείρου από τους κατοίκους της (Kroes 2006: 346-351).

Η γαλλική και η γερμανική περίπτωση

Στο σημείο αυτό θα κάνουμε μία συνοπτική αναφορά στο ρεύμα του πολιτισμικού αντιαμερικανισμού σε δύο χώρες της Δυτικής Ευρώπης, τη Γερμανία και τη Γαλλία. Για την κατανόηση του ψυχροπολεμικού γερμανικού αντιαμερικανισμού, είναι χρήσιμη η υπόμνηση της προϋπάρχουσας παράδοσης εχθρότητας προς τις ΗΠΑ, η οποία είχε εν πολλοίς πολιτισμικές αναφορές. Το υπόστρωμα αυτό ερμηνεύεται πληρέστερα αν ληφθεί υπόψη ο αντιδυτικισμός της γερμανικής πολιτικής κουλτούρας που ανάγεται στην περίοδο των Ναπολεόντειων Πολέμων. Οι μνήμες

της γαλλικής κατοχής επί των γερμανικών εδαφών αποτέλεσαν το πρίσμα μέσα από το οποίο ερμηνεύτηκε η κατοχή της Γερμανίας από τις νικήτριες δυνάμεις μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Diner 1996: 25-26).

Η περίοδος του Ρομαντισμού, με την εχθρότητα προς τις αξίες της νεωτερικής κοινωνίας, υπήρξε επίσης καθοριστική για τη διαμόρφωση αρνητικών στερεοτύπων που αφορούσαν τις ΗΠΑ. Οι μεγάλες επαναστάσεις του 18ου αιώνα (του 1776 και του 1789) που συνδέθηκαν με την εγκαθίδρυση της νεωτερικής δημοκρατίας, αντιμετωπίστηκαν ως εκφράσεις ενός κατακριτέου ορθολογισμού, ωφελισμού και υλισμού. Από τη σκοπιά αυτή, θεωρήθηκαν έκφραση του τεχνικού πολιτισμού [civilization] ο οποίος αντιδιαστέλλεται προς την υψηλή γερμανική κουλτούρα [culture] (βλ., σχετικά, Δεμερτζής 1989: 31). Σταδιακά, οι έννοιες της γερμανικότητας και της αμερικανικότητας παγιώθηκαν ως ουσιαδώς αντιθετες (Diner 1996: 31-41).

Με βάση τα παραπάνω, μπορούμε να αναφερθούμε στην πρόσληψη της Αμερικής από τους Γερμανούς κατά τη μεταπολεμική περίοδο, επισημαίνοντας στοιχεία συνέχειας και ασυνέχειας που ανακύπτουν. Η Δυτική Γερμανία κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου υπήρξε πρότυπο οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής αμερικανοποίησης. Η ίδια η συγκρότηση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας έφερε ανεξίτηλη την αμερικανική σφραγίδα, ενώ αυξημένος ήταν ο βαθμός εξάρτησής της από τις ΗΠΑ κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 (Nolan 2004: 127).

Πέρα από την τεράστια υλική καταστροφή που είχε υποστεί, η Γερμανία ήταν μια 'ηθικά αποπροσανατολισμένη' χώρα. Αντιμέτωπη με την απαξίωση της κουλτούρας και του ιστορικού της παρελθόντος που είχε επιφέρει ο ναζισμός, βίωνε πιεστική την ανάγκη να αντικαταστήσει τη χαμένη της εθνική ταυτότητα με μία νέα (Stephan 2006: 69-70). Παρότι ο φιλοαμερικανισμός λειτουργούσε ως ένα είδος υποκατάστατου προς την κατεύθυνση αυτή, η αμερικανική κατοχή επί του γερμανικού εδάφους προκαλούσε δυσφορία στην κοινή γνώμη. Όσον αφορά την καθημερινότητα, η συμπεριφορά και τα ήθη των αμερικανών στρατιωτών ως κατοχικής δύναμης αποτελούσαν μία επιπλέον εστία έντασης (Willoughby 1998: 155-174). Εξάλλου, τα αντιαμερικανικά και αντισημιτικά στερεότυπα της ναζιστικής περιόδου διατηρούσαν μέρος της ισχύος τους και έρχονταν στην επιφάνεια, ιδιαίτερα καθώς υπήρχε έντονη η αίσθηση μιας επικείμενης τελικής κρίσης των Συμμάχων για τη γερμανική ενοχή και το μέλλον της χώρας. Στο επίπεδο της κοινής γνώμης, ήταν δημοφιλής η πρόσληψη της Γερμανίας ως θύματος του πολέμου (Mueller & Karpen 1987: 73) και η πεποίθηση ότι οι Σύμμαχοι, και όχι το ναζιστικό καθεστώς, είχαν επιφέρει τα γερμανικά δεινά.

Οι Γερμανοί, λοιπόν, εμφανίζονταν ως θύματα του ναζισμού αρχικά και της Δύσης και ιδιαίτερα των ΗΠΑ, στη συνέχεια. Η πρόκληση της Αμερικής ως εχθρού είχε καταρχάς ως σημείο αναφοράς τη στρατιωτική ισχύ των Ηνωμένων Πολιτειών, ενώ στη συνέχεια η έμφαση μετατοπίστηκε στο πεδίο του 'πολιτισμικού ιμπεριαλισμού', ως απειλή στη γερμανικότητα. Εξάλλου, η έλξη που ασκούσε ο αμερικανισμός στη γερμανική νεολαία διευκόλυνε την ταυτόχρονη αναπαράστασή του ως εξωτερικού και ως εσωτερικού εχθρού (Bartov 1998: 790, Geisler 1985: 63-66, Poiger 1996: 577-616).

Από την πλευρά τους οι ΗΠΑ, από το 1945 και ακόμα περισσότερο από το 1947, επιδόθηκαν σε μια συστηματική προσπάθεια αναδιοργάνωσης κάθε πτυχής της πολιτιστικής ζωής της Γερμανίας, κινητοποιώντας άφθονους υλικούς και ανθρώπινους πόρους (Aguilar 1996: 69-73, 128-170, Berghahn 2001: 52-76). Στο πλαίσιο αυτής της εκστρατείας, δεν δίστασαν να προχωρήσουν και σε πρακτικές λογοκρισίας και απαγορεύσεων. Από τη δεκαετία του 1960 και μετά, ο ρόλος των επίσημων αμερικανικών φορέων στη διαδικασία του εξαμερικανισμού υποχώρησε και αντικαταστάθηκε από τις δυνάμεις της αγοράς, υποβοηθήθηκε δε και από την ανάπτυξη της γερμανικής οικονομίας και την άνοδο του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού (Stephan 2006: 70-79).

Η αμερικανική πολιτισμική εισβολή προκάλεσε την αντίδραση των συντηρητικών ελίτ. Οι τελευταίες θεωρούσαν ότι επικράτησε ένα αγγλοσαξονικό ωφελιμιστικό πολιτισμικό πρότυπο το οποίο εξυψώνει τα έργα του τεχνικού πολιτισμού έναντι των δημιουργημάτων της κουλτούρας και, κατά συνέπεια, υποβαθμίζει τις γερμανικές αξίες και παραδόσεις. Επιπλέον, τόσο οι ελίτ όσο και τα μεσαία μορφωμένα στρώματα αντιδρούσαν απέναντι στη διάβρωση των ορίων υψηλής και λαϊκής κουλτούρας που συνεπαγόταν το αμερικανικό μοντέλο. Είναι μάλιστα ενδιαφέρον ότι αντιλαμβάνονταν την απειλή απέναντι στο γερμανικό και εν γένει τον ευρωπαϊκό πολιτισμό ως διπλή: ως προς την προέλευση και ως προς τον στόχο της. Τόσο ο αμερικανισμός όσο και ο μπολσεβικισμός θεωρούνταν απειλές που συνδέονταν με τη νεωτερικότητα (Stephan 2006: 72-75). Στο πλαίσιο αυτό, οι χριστιανοδημοκράτες, στις αρχές της δεκαετίας του 1950, πρόβαλαν την έννοια της 'χριστιανικής Δύσης' όσον αφορά τη γερμανική πολιτιστική ταυτότητα ως ενός τρίτου δρόμου ανάμεσα στα αντιπαριστάνεμα πολιτισμικά πρότυπα που εκπροσωπούσαν οι δύο υπερδυνάμεις (Poiger 1996: 591).

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, η Δυτική Γερμανία διέθετε την πλέον εξαμερικανισμένη οικονομία στην Ευρώπη (Berghahn 1986, Diegmann 1993: 197-215) και αποτελούσε τη σημαντικότερη ευρωπαϊκή οικονομική δύναμη. Ο εξαμερικανισμός

της γερμανικής οικονομίας συνίστατο στην επίτευξη της μαζικής παραγωγής και της μαζικής κατανάλωσης, στο λεγόμενο 'γερμανικό θαύμα'. Ωστόσο, μέχρι και τη δεκαετία του 1970, το στοιχείο της μαζικής κατανάλωσης αντιμετωπιζόταν με αμφιθυμία από τη γερμανική κοινωνία, καθώς η ανησυχία για τις διαβρωτικές της συνέπειες παρέμενε: από τη δεκαετία του 1970, εν τούτοις, η κατανάλωση ήταν πλέον 'κοινωνικά καθαγιασμένη' (Nolan 2004: 132).

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, η αντίδραση στην αμερικανική πολιτισμική επιρροή έχει πλέον απονήσει και δεν υφίσταται ως πολιτικό διακόβευμα. Η πολιτικοποιημένη φοιτητική νεολαία, που εμφορείται από πολιτικό αντιαμερικανισμό (Aguilar 1996: 249-250), είναι πλήρως ενσωματωμένη στην αμερικανική μαζική κουλτούρα (Stephan 2006: 81, Freund 2004: 114-115). Από τη δεκαετία του 1970 και εξής, ο πολιτικός αντιαμερικανισμός, η *Amerikakritik*, πήρε την πρωτοκαθεδρία σε σχέση με τον πολιτισμικό (Nolan 2004: 134).

Η πρόσληψη του αμερικανισμού ως απειλής και, ειδικότερα, ως νόσου, αποδεικνύει τη διάρκεια της στον χρόνο, από το Μεσοπόλεμο μέχρι και τη δεκαετία του 1980. Είναι ενδεικτικό ότι το AIDS καταγράφεται στη γερμανική κουλτούρα ως αμερικανική νόσος, που συμβαδίζει με την αρνητική εικόνα του Αμερικανού. Στο ζήτημα αυτό, εντοπίζεται εμφανής συνέχεια σε ό,τι αφορά την παθολογική αναπαράσταση του Αμερικανού και την ταύτισή του με την εικόνα του εβραίου, ως φορέων των εκφυλιστικών συνεπειών της νεωτερικότητας. Επιπλέον, τόσο η έννοια του Αμερικανού όσο και η έννοια του εβραίου συνδέονται με την εικόνα των σύγχρονων πολέων, που αναπαρίστανται ως τόποι μιας σειράς παθολογικών καταστάσεων, όπως τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα. Στη γερμανική μεταπολεμική κουλτούρα, κατεξοχήν πόλη συνδεδεμένη με την εικόνα του Αμερικανού θεωρείται το Βερολίνο (Gilman 1989: 1159-1165).

Όσον αφορά τη γαλλική περίπτωση, ο Philippe Roger ανιχνεύει τις καταβολές του γαλλικού αντιαμερικανισμού στο έργο των Διαφωτιστών και των Φυσιολόγων του 18ου αιώνα. Κοινό σημείο αναφοράς των δύο ομάδων είναι η αναπαράσταση της Αμερικής ως ενός κόσμου βιολογικά και πνευματικά 'άνωριμου'. Το ρητορικό σχήμα της παρακμής στην περιγραφή της Αμερικής καθιερώθηκε από φυσιολόγους, όπως ο Buffon. Στην εκλαϊκευμένη της εκδοχή, αυτή η μεταφορά επεκτάθηκε στην αναπαράσταση των αλληπάλληλων μεταναστεύσεων στην Αμερική ως παραγόντων εκφυλισμού οδηγώντας έτσι στην πρόσληψη των Αμερικανών ως αποδυναμωμένων βιολογικά και πνευματικά Ευρωπαίων (Roger 2002: 21-38).

Στο επίπεδο της διανόησης, ο Pierre Nora ερμηνεύει την απόσταση που χωρίζει τη Γαλλία από την Αμερική με βάση την έννοια της εμψυάνωσής και το πολύ δια-

φορετικό περιεχόμενο που αυτή απέκτησε στην κουλτούρα κάθε χώρας. Η διαφορά ανάμεσα στην αμερικανική και τη γαλλική επανάσταση αποδίδεται σχηματικά ως η διαφορά ανάμεσα στο συντελεσθέν γεγονός και στην ιδέα και παραπέμπει στη διαφορά ανάμεσα στον αμερικανικό πραγματισμό και στη γαλλική ροπή προς το αφηρημένο. Καθεμιά από τις δύο αυτές παραδόσεις διεκδικεί τον τίτλο της οικουμενικότητας. Με βάση αυτή τη θεώρηση, οι διαφορετικές προσλήψεις της Επανάστασης και οι ιστορικές εμπειρίες που συνδέονται με αυτήν αποτέλεσαν το υπόστρωμα των πολιτισμικών τους διαφορών (Nora 1978: 325-334, Toinet 1988: 141).

Εκτός όμως από την έννοια της επανάστασης, η 'γαλλικότητα' εμφανίζεται ταυτισμένη με την έννοια της κουλτούρας, σε αντιδιαστολή προς τον τεχνικό και μηχανοκρατικό αμερικανικό πολιτισμό που προάγει τη μαζικότητα και τον κομπορμιισμό. Ακόμη περισσότερο, οι Γάλλοι ερμηνεύουν την κουλτούρα τους ως συνώνυμη του ουμανισμού. Αν λοιπόν, η 'γαλλικότητα' είναι ουμανισμός, η αντίσταση απέναντι στον αμερικανισμό συνιστά υπεράσπιση του ανθρωπισμού (Kuisel 1996: 119-130, Roger 2002: 439-480).

Κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, ένα μέρος της γαλλικής διανόησης ταύτιζε την Αμερική με τις αρνητικές όψεις της νεωτερικότητας, την επικράτηση της μαζικής παραγωγής, την έλευση της καταναλωτικής κοινωνίας και την παρακμή των κοινοτιστικών αξιών. Τυπικό παράδειγμα αυτής της τάσης είναι το έργο των Arnaud Dandieu & Robert Aron με τον εύγλωττο τίτλο *Le Cancer Americain*, όπου η Αμερική λειτουργεί ως μεταφορά και αποδίδεται στο σύστημα των μεταφορών ως νόσος (Stoeckl 1990: 188-190). Επίσης, από την πλευρά των συντηρητικών διανοητών, αρθρώνεται ένας λόγος απόρριψης του καπιταλισμού και του φιλελευθερισμού στο όνομα χριστιανικών και προνεωτερικών αξιών. Βασικός εκπρόσωπος αυτής της τάσης είναι ο Emmanuel Mounier, ιδρυτής του περιοδικού *Esprit* (Kuisel 1996: 12-13).

Στη μεταπολεμική περίοδο, επικράτησε ένα κλίμα εθνικής μεμψιμοιρίας ως αποτέλεσμα των σημαντικών υλικών καταστροφών που είχε επιφέρει ο πόλεμος, της αποδυνάμωσης της οικονομίας, αλλά και της παρακμής της Γαλλίας ως αποικιοκρατικής δύναμης. Παρακμιακή αντίληψη κυριαρχούσε επίσης και σε ό,τι αφορά την ηθική και πνευματική υπόσταση του γαλλικού έθνους. Στο πλαίσιο αυτό, έβρισκαν πρόσφορο έδαφος εθνικιστικά και σοβινιστικά κηρύγματα, στα οποία οι ΗΠΑ προσλάμβαναν την ιδιότητα του εχθρού. Σύμφωνα με την εθνικιστική αφήγηση, η μεταπολεμική Γαλλία ήταν στην πραγματικότητα αμερικανικός δορυφόρος, μια χώρα με περιορισμένη εθνική κυριαρχία. Ενδεικτικό αυτών των διαθέσεων υπήρξε η απήχηση του συνθήματος 'La France Seule'. Αυτού του είδους η ρητορική

εμπορευόταν κατεξοχήν από τον χώρο των διανοομένων της Άκρας Δεξιάς, ωστόσο οι βασικές της προκείμενες και παραδοχές ήταν οικείες σε ολόκληρο το πολιτικό φάσμα, ακόμα και στον κύκλο των σοσιαλιστών (Weber 1958: 560-571).

Στον χώρο της γαλλικής λαϊκιστικής Ακροδεξιάς τη δεκαετία του 1950, με πλέον χαρακτηριστικό εκπρόσωπο τον Pierre Poujade, η απογοήτευση από την παρακμή της Γαλλίας ως μεγάλης δύναμης συνυπάρχει με την απόρριψη του εκσυγχρονισμού του γαλλικού οικονομικού και κοινωνικού μοντέλου, που θεωρείται προϊόν της αμερικανικής επιρροής. Ο Poujade εμφανίζεται, λοιπόν, ως υπερασπιστής του γάλλου μικροπαραγωγού απέναντι στην απειλή του αμερικανικού μοντέλου (Weber 1958: 573-574).

Κατ' αναλογία προς τη γερμανική περίπτωση, ο αμερικανισμός προσλαμβάνεται ως απειλή στη γαλλική κουλτούρα και ταυτότητα. Ο προβληματισμός αυτός καλύπτει ένα ευρύ φάσμα θεματικών από τον κινηματογράφο, όπου ο ανταγωνισμός με τους Αμερικανούς ήταν ιδιαίτερα έντονος, μέχρι τις διατροφικές συνήθειες και, φυσικά, την προστασία της γαλλικής γλώσσας από την εισβολή των 'αγγλισμών' (Daniels 2004: 65-70, Toinet 1988: 140-141, Kuisel 1996: 193). Η προστασία της κινηματογραφικής παραγωγής τους αναδείχθηκε σε ζήτημα εθνικού γοήτρου για τους Γάλλους και για ένα μεγάλο μέρος της μεταπολεμικής περιόδου (από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1980), οι εγχώριες παραγωγές κατάφεραν διατηρήσουν την πρωτοκαθεδρία έναντι των αμερικανικών στη γαλλική αγορά (Kuisel 2000: 119-134, Fantasia 1995: 229-235).

Εκτός από το επίπεδο της κουλτούρας, η αναμέτρηση με τον αμερικανισμό πραγματοποιείται και στο πεδίο της οικονομίας. Μια σειρά επιχειρηματικών επιχειρημάτων αμερικανικής προέλευσης, όπως οι προσπάθειες της Chrysler και της General Electric να αποκτήσουν μέρος των μετοχών γαλλικών εταιρειών, προκάλεσαν την εντονότερη αντίδραση της γαλλικής κοινής γνώμης και μέρους του πολιτικού κόσμου (Golsan 2006: 55-56, Kuisel 1994: 195-212). Η πλέον όμως χαρακτηριστική περίπτωση σε αυτήν την αντιπαράθεση της γαλλικότητας με τον αμερικανισμό στο οικονομικό πεδίο αποτελεί η περίπτωση της Coca-cola. Η προσπάθεια διεύθυνσης της συγκεκριμένης εταιρείας στη γαλλική αγορά εξελίχθηκε σε μια μακροχρόνια πολιτική διαμάχη, με φορτισμένες ιδεολογικά αντιπαραθέσεις και διπλωματικές προεκτάσεις. Το προϊόν-σύμβολο της Αμερικής συσπειρώσε τα βέλη διαφορετικών πολιτικών και κοινωνικών ομάδων. Σε κάθε περίπτωση, όμως, αποτελούσε μια συμβολική μάχη απέναντι στην αμερικανοποίηση ή, αλλιώς, απέναντι στη λεγόμενη cocacolonisation (Kuisel 1991: 96-116).

Η άλλη πλευρά αυτού του νομίσματος είναι η έλξη που ασκούσε σε ένα σημα-

ντικό τμήμα της γαλλικής αστικής τάξης, το αμερικανικό παραγωγικό μοντέλο και οι τεχνικές διοίκησης και διαχείρισης ανθρώπινων πόρων που εφαρμόζονταν στις ΗΠΑ. Με αυτό συμβάδιζε και η επιθυμία αναμόρφωσης της γαλλικής μεσαίας τάξης κατά το πρότυπο της αμερικανικής, ώστε να αποτραπεί η προοπτική πρόοδωσης είτε στην Ακροδεξιά είτε στον κομμουνισμό. Στο πλαίσιο του Σχεδίου Marshall, ο εκσυγχρονισμός της γαλλικής οικονομίας και η αύξηση της παραγωγικότητας έγιναν αποδεκτά ως εθνικοί στόχοι και για την επίτευξή τους ιδρύθηκαν νέοι θεσμοί και εκπαιδευτικά ιδρύματα. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν μια σειρά αποστολών στις ΗΠΑ με στόχο την εξοικείωση επιχειρηματιών, στελεχών και συνδικαλιστών με τις αμερικανικές τεχνικές διοίκησης και παραγωγής (μόνο για την περίοδο 1950-1953 ο αριθμός των συμμετεχόντων σε αυτές τις αποστολές υπολογίζεται σε 4.000), ενώ διοργανώθηκαν αντίστοιχες αποστολές αμερικανών 'ειδικών' προς τη Γαλλία (Boltanski & Russel 1983: 376-389).

Παράλληλα, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, οι διανοούμενοι της Αριστεράς ανακάλυψαν την 'άλλη Αμερική', την Αμερική του κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα, των Μαύρων Πανθήρων, των χίπις και του Berkeley (Kuisel 1996: 210). Ωστόσο, όπως διαπιστώνει ο Roger, η προτίμηση των Γάλλων για τη μουσική τζαζ, το ροκ εν ρολ ή τα γουέστερν δεν συνεπάγεται αποδοχή του αμερικανισμού, καθώς αυτού του είδους οι δημιουργίες νοσηματοδοτούνται ως ανατρεπτικές και αντιμαχόμενες την κυρίαρχη αμερικανική κουλτούρα. Από την έποψη αυτή, η προτίμηση για την αμερικανική αντι-κουλτούρα είναι 'η συνέχιση του αντιαμερικανισμού με άλλα μέσα' (Roger 2002: 572, Tournès 2002: 219-239).

Η ελληνική περίπτωση

Ο πολιτισμικός αντιαμερικανισμός στην Ελλάδα είναι φαινόμενο του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα, παρότι η εξέλιξή του επηρεάστηκε, σε έναν βαθμό, από την παράδοση του αντιδυτικισμού. Μέχρι και τα μέσα του 20ού αιώνα, η έννοια της Δύσης ταυτίζεται με τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης· οι ΗΠΑ προβάλλουν ως βασική αναφορά της έννοιας της Δύσης κυρίως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Με την εξαγγελία του Δόγματος Truman και την υλοποίηση του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Ανασυγκρότησης ('Σχέδιο Marshall'), οι ΗΠΑ επεμβαίνουν ενεργά στην ελληνική πραγματικότητα και θέτουν υπό τον έλεγχό τους σειρά τομέων άσκησης πολιτικής (Φατούρος 2006: 419-434). Οι πολιτιστικές και προπαγανδιστικές δραστηριότητες αποτέλεσαν και στην περίπτωση της Ελλάδας βασική προτεραιότητα των αμερικανών αξιωματούχων. Η οργανωμένη προώθηση της αγγλι-

κής γλώσσας, σε ανταγωνισμό προς τη γαλλική και τη γερμανική, και τα προγράμματα υποτροφιών και εκπαιδευτικών ανταλλαγών (π.χ. προγράμματα Fulbright, Ford και Rockefeller) εντάσσονται στο πλαίσιο αυτής της στρατηγικής. Στο πλαίσιο, επίσης, των προγραμμάτων τεχνικής βοήθειας, οργανώθηκαν αποστολές αμερικανών 'ειδικών' στην Ελλάδα και αποστολές μετεκπαίδευσης Ελλήνων στην Αμερική (Φλάισερ 2003: 107-111, Πεσμαζόγλου 1994: 458-463). Καθοριστική, εξάλλου, για τη διάδοση του αμερικανισμού υπήρξε η συμβολή της αμερικανικής πολιτιστικής βιομηχανίας, και κυρίως του Χόλυγουντ. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960, οι αμερικανικές κινηματογραφικές δημιουργίες έχουν εκτοπίσει τις ελληνικές, αλλά και τις ευρωπαϊκές δημιουργίες από την κορυφή της προτίμησης του κοινού (Meynaud, Μερλόπουλος & Νοταράς 2002: 471-472).

Οι έλληνες συμμετέχοντες στα προγράμματα πολιτιστικών ανταλλαγών που επισκέπτονται την Αμερική μεταφέρουν στις ταξιδιωτικές τους εντυπώσεις την αίσθηση του ανοίκειου και αναπαριστούν τη χώρα και τους ανθρώπους της ως τον κατεξοχήν Άλλο της Ευρώπης, ανεξάρτητα από το αν είναι ευνοϊκά ή αρνητικά διακείμενοι προς αυτήν. Το σχόλιο του Καραγάτση (2002: 97) είναι ενδεικτικό αυτής της τάσης:

[...] υπάρχει κάτι στην ατμόσφαιρα -κάτι το άπαστα απροοδίοριστο- που γεννάει την κυρίαρχη διαίσθηση πως 'αυτό' δεν είναι Ευρώπη. Ότι 'αυτό' ανήκει σ' έναν άλλο κόσμο, με αλλιώτικη ψυχροσύνθεση... Ποιος όμως, άραγε, να είναι αυτός ο κόσμος; Πώς θα τον πλησιάσω;

Τέσσερα βασικά στοιχεία αποτελούν κοινά σημεία αναφοράς στις μεταπολεμικές περιγραφές της Αμερικής. Πρόκειται για τις έννοιες του μεγέθους, της δύναμης, της νεότητας και του πλούτου/αφθονίας. Μέσα από ένα πλήθος βιολογικών μεταφορών ο Νέος Κόσμος αναπαρίσταται ως Δυνατός Κόσμος, ένας κόσμος χωρίς ιστορία, ελεύθερος από τα δεσμά του παρελθόντος, που δεν έχει υποστεί τραύματα και καταστροφές, αλλά και που στερείται πνευματικού βάθους και παράδοσης. Είναι επίσης η μακάρια χώρα, η 'χαϊδεμένη από τους σύγχρονους θεούς' (Καθημερινή, 18/3/1956). Τα στοιχεία αυτά ενσωματώνονται στη μαζική κουλτούρα της μεταπολεμικής περιόδου μέσα και από την αναπαραγωγή τους από τον ελληνικό εμπορικό κινηματογράφο. Ενδεικτικά, αναφέρουμε τις ακόλουθες ταινίες: 'Δολλάρια και Όνειρα' (1956), 'Ο Φανούρης και το σόι του' (1957), 'Η θεία από το Σικάγο', (1957), 'Έχει θείο το κορίτσι', (1957), 'Ο θείος από τον Καναδά', (1959) (Σωτηροπούλου 1995: 48-49, Μητροπούλου 2006: 226). Ωστόσο, η αξιολόγηση αυτών των στοιχείων δεν είναι μονοσήμαντη. Για παράδειγμα, η άλλη όψη της αναπαράστα-

σης για τον αμερικανικό πλούτο είναι το εθνικό αυτοστερεότυπο του 'πειναλέο(υ) κι ετοιμόρροπο(υ) Ρωμιο(ύ)', που παραπέμπει σε μια σχέση ανισότητας και εξάρτησης (*Τα Νέα*, 1/6/1955).

Στο πλαίσιο της μετεμφυλιακής δημόσιας σφαίρας, η αξιολόγηση του αμερικανικού κοινωνικοοικονομικού και πολιτισμικού μοντέλου, η πρόσληψη δηλαδή του αμερικανισμού αποτελεί βασικό στοιχείο της ιδεολογικής αντιπαράθεσης, με έντονη προπαγανδιστική διάσταση. Για τις αντικομμουνιστικές ελίτ, το 'αμερικανικό όνειρο' αποτελεί το αντίπαλο δέος στο σοσιαλιστικό όραμα υποσχόμενο την καπιταλιστική ευδαιμονία που στηρίζεται στη μαζική παραγωγή και στη μαζική κατανάλωση αγαθών. Ο αμερικανισμός είναι, σύμφωνα με τον Ανδρέα Καραντώνη (1963: 49), ο 'πρώτο(ς) επίγειο(ς) υλικό(ς) παράδεισο(ς)'.

Από την πλευρά της, η Αριστερά επιχειρεί να απομυθοποιήσει το 'αμερικανικό όνειρο' εστιάζοντας στην αλλοτρίωση, τις τεράστιες κοινωνικές ανισότητες και την εξαθλίωση ευρύτατων στρωμάτων του πληθυσμού που αυτό συνεπάγεται. Αντιπροσωπευτικό της συγκεκριμένης τάσης είναι το έργο του Βασίλη Βασιλικού, *Η Μυθολογία της Αμερικής* (1964). Η *Αυγή* (7/12/1955) συνοψίζει τον αμερικανισμό στον ακόλουθο αφορισμό: 'Ο καθένας είναι λεύτερος να πεθαίνει από την πείνα', ενώ επιμένει στην αντι-ουμανιστική διάσταση του αμερικανικού τεχνικού πολιτισμού:

Αυτός είναι ο κόσμος τους... Κουμπιά και χάπια. Τη μέρα τα κουμπιά. Τη νύχτα τα χάπια... Τέτοια αυτοματοποίηση, ρομποτοποίηση, ελατριοποίηση και εξάρθρωση ταυτόχρονα του ανθρώπου δεν είναι για τα μέτρα μας (*Αυγή*, 6/9/1964).

Μία σημαντική διαφοροποίηση που καταγράφεται στην ελληνική περίπτωση είναι η απουσία ενός συστηματικού δεξιόστροφου πολιτισμικού αντιαμερικανισμού λόγω της ταύτισης των αντικομμουνιστικών ελίτ με τον φιλοαμερικανισμό (Παπαδημητρίου 2007). Αυτό δεν σημαίνει ότι απουσιάζουν οι επιμέρους κριτικές για ορισμένες πτυχές του κοινωνικού και πολιτισμικού εκσυγχρονισμού που συντελείται την περίοδο αυτή. Αρθρογράφοι κεντρώων και συντηρητικών εντύπων, η Εκκλησία της Ελλάδος, αλλά και ο εμπορικός κινηματογράφος σπληνεύουν την αμερικανική επιρροή στα ήθη της ελληνικής νεολαίας καθώς και στις μουσικές και ενδυματολογικές προτιμήσεις της, εκφράζοντας έναν έντονο πολιτισμικό συντηρητισμό που διαπερνά το ιδεολογικό φάσμα (Κατούλης 2007: 207, Λιαλιού-τη 2010: 361-428). Οι αντιδράσεις αυτές θα μπορούσαν να συνδεθούν με την ανάδυση ενός μεταπολεμικού μικροαστικού λαϊκισμού (Δεμερτζής & Λίποβατς 2006: 215-221), υπόθεση που χρήζει περαιτέρω διερεύνησης.

Στην περίπτωση της Αριστεράς, η αντίδραση απέναντι στη διάδοση των αμε-

ρικανικών πολιτιστικών προτύπων αγγίζει τα όρια του ηθικού πανικού και παίρνει τη μορφή μιας οργανωμένης επικοινωνιακής εκστρατείας. Η *Αυγή* (4/10/1958) αναλαμβάνει να ορίσει τον αμερικανισμό ως εξής: 'νέος τρόπος ζωής και διασκέδασης, που δεν αποτρέπει ούτε στη σκέψη ούτε στο συναίσθημα, παρά στα πιο ταπεινά ένστιχτα του ανθρώπου, στο χτήνος'. Ο αμερικανικός τρόπος ζωής, σύμφωνα με το ίδιο δημοσίευμα, στηρίζεται στην 'πρόστυχη, αλόγιστη καλοπέραση'.

Η κριτική της Αριστεράς δεν αφορά αθλητές και απροσχεδίαστες επιπτώσεις της αμερικανικής πολιτισμικής διείσδυσης, αλλά πρόκειται για την καταγγελία ενός καλά οργανωμένου σχεδίου με στόχο την υποδούλωση των λαών –και του ελληνικού– στο αμερικάνικο κοινωνικοοικονομικό και πολιτισμικό μοντέλο. Στις σχετικές αναλύσεις, ο αμερικανισμός γίνεται αντιληπτός ως μέθοδος, ως σύστημα που απειλεί το ελληνικό ήθος και τον ελληνικό πολιτισμό (Λιαλιούτη 2010: 204-412).

Ο αριστερός Τύπος τροφοδοτεί τον ηθικό πανικό απέναντι στα νέα ήθη της ελληνικής νεολαίας και μιλά για την 'ανατριχίλα' που νιώθει ο Έλληνας όταν νοθεύεται η αγνότητα των καλά προστατευμένων τέκνων του που, όμως, τελικά εκτίθενται στις σειρήνες του αμερικανισμού. Σε αυτού του τύπου την επιχειρηματολογία, συναντάμε ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο: η αγνή Ελλάδα αντιμέτωπη με την παρακμιακή και ζωώδη Αμερική. Η επίδραση των αμερικανικών πολιτιστικών προϊόντων στην ελληνική νεολαία αποδίδεται με το σημασιολογικό μοτίβο της μόλυνσης και της διάβρωσης, ενώ ο αμερικανισμός τοποθετείται έξω από την τάξη του πολιτισμού και της λογικής και ταυτίζεται με τη δύναμη των ενστίκτων. Η ακόλουθη αναφορά της *Αυγής* (22/9/1955) είναι χαρακτηριστική:

Και βρίσκεις χίλιους τρόπους, χίλιους δρόμους, χίλια μέσα που καταφέρνει η Μεσσαλίνα Αμερική και τρυπώνει απ' όλους τους πόρους του κορμιού του και το ποτίζει το παιδί σου ως το μεδούλι με τα φαρμακερά δώρα μιας ζούγκλας. Εφημερίδα, κιν/φοι, αφίσσα, ραδιόφωνο, διαφήμιση, κόμικς έγχρωμα, άγρια, ένοπλα, βάρβαρα, πηγές διαφθοράς και χαλασμού... πίσω τους αφήνουν ένα σπόρο, μιαν αγγριά που θέλει ξεπάτωμα με χέρια, με νύχια και με δόντια... Είναι πολύ επικίνδυνος οι καρποί της ζούγκλας τους.

Σε αυτόν τον λόγο, η Αμερική είναι ο δρόμος της απώλειας, ταυτίζεται με την παρακμή και αναπαρίσταται ως μια ανεξέλεγκτη φυσική δύναμη που απειλεί να πνίξει την Ελλάδα. Η κύρια μεταφορά που επιστρατεύεται για να αποδοθεί αυτή η απειλή είναι εκείνη της 'αρρώστιας'. Η Αμερική είναι επικίνδυνη στις μικρές και στις μεγάλες της εκδηλώσεις. Στο σύστημα των μεταφορών, ο αμερικανισμός εμφα-

νίζεται συστηματικά σαν κάτι που προσβάλλει και φθείρει υγιείς οργανισμούς: είναι 'δηλητήριο', είναι 'περονόσπορος', είναι 'σάπια ρίζα'. Η αντιπαράθεση αμερικανικού-ελληνικού τρόπου ζωής γίνεται με βιολογικούς όρους. Το διακύβευμα είναι να επιβιώσει 'η υγιής παράδοση του ηθικού βίου' που είναι ριζωμένη μέσα στην 'ψυχή' του λαού. Μια σειρά γεγονότων και ειδήσεων ερμηνεύονται με αναφορά στα παρακάτω δίπολα, ζωντανό-νεκρό, υγιές-άρρωστο/σάπιο:

Η διάβρωση συντελείται με το δολλάριο, που κυλάει μεθοδικά, συστηματικά, στανικά, μέσα στις φλέβες της ελληνικής οικογένειας, αφού πρώτα μετουσιωθεί σε δηλητήριο, σε ναρκωτικό, σε μόδα ξεχαρβαλώματος, απ' τους εμπόρους της φθοράς. Η διάβρωση στα ήθη και στη ζωή μας συντελείται κάθε ώρα, κάθε λεπτό (*Αυγή*, 28/2/1957).

Μία τέτοια απεικόνιση των αμερικανικών πολιτιστικών προϊόντων ως δύναμης διαφθοράς, ιδίως για την εργατική τάξη, αποτελεί η ταινία 'Μαγική Πόλη' του Νίκου Κούνδουρου (1955), όπου το σφαιριστήριο Μάτζικ Σίτο περιγράφεται ως 'ένα κομμάτι της Αμερικής στην καρδιά της Αθήνας'.

Ιδιαίτερο πεδίο συστηματικής κριτικής από την ελληνική Αριστερά αποτελεί η αμερικανική μουσική, ιδίως το ροκ εντ ρολ και η τζαζ, και η αμερικανική κινηματογραφική παραγωγή, που συνδέονται ευθέως με τη ροπή προς το έγκλημα και την ηθική παρακμή. Στο πλαίσιο αυτό, καταγγέλλεται με αγανάκτηση ακόμη και η ύπαρξη κινηματογραφικών αιθουσών, αφού θεωρείται δεδομένο ότι θα προβάλλουν αμερικανικές δημιουργίες, όχι μόνο στις 'λαϊκές μας συνοικίες', αλλά και στην επαρχία, στα 'κατσάβραχα' (*Αυγή*, 30/9/1955).

Τόσο το ροκ όσο και η τζαζ θεωρούνται έκφραση των πρωτόγονων, άγριων ενστίκτων του αμερικανικού πνεύματος. Η *Αυγή* επιστρατεύει και την παιδαγωγό Ρόζα Ιμβριώτη για να τεκμηριώσει την ολέθρια σχέση μουσικής ροκ, εγκληματικότητας και νέων σεξουαλικών ηθών, κάνοντας λόγο για έκφραση άγριων ενστίκτων. Αυτές οι εκφράσεις του αμερικανισμού, υποστηρίζει, ενθαρρύνουν τα ταπεινότερα ένστικτα της νεολαίας αποτρέποντάς την από δημιουργικές δραστηριότητες. Η ροπή προς τις ηδονές, που καλλιεργείται έτσι, αποτελεί μέσο για τη διαφθορά της συνείδησης των νέων. Η Αμερική διαφθείρει και μάλιστα κατόπιν σχεδίου προκειμένου να εξυπηρετήσει τα ιμπεριαλιστικά της συμφέροντα:

Πρέπει οι νέοι να γίνουν βάνανσοι, αουνείδητοι, φονιάδες, έκφυλοι, χωρίς κανένα ιδανικό, ταπεινοί, απαθλιωμένοι από την πείνα και την ανεργία. Έτσι θα γίνουν εύκολη λεία για τα σκληροπιάζα, για τους στρατούς και για τα άνομα συμφέροντα των αποικιοκρατών (*Αυγή*, 8/6/1957).

Οι βασικές αυτές παραδοχές του πολιτισμικού αντιαμερικανισμού εκφράζονται με ιδιαίτερα χαρακτηριστικό τρόπο στην αναπαράσταση, από τον αριστερό Τύπο, του 'τεντιμποϊσμού' ο οποίος περιγράφεται ως 'το νέο φρούτο του αμερικανικού τρόπου ζωής' (Αυγή 18/10/1956). Οι κόριες, και αρνητικά αξιολογημένες από την Αυγή, εκδηλώσεις του είναι:

Ασέβεια για όλους και όλα, προβολή της προσωπικότητας, έξαλλος τρόπος ζωής με τα ήθη και τα έθιμα εντελώς ξένα από τα δικά μας, 'ψυχαγωγία' ακατανόητη, έλλειψις ιδανικών και σκοπού (στο ίδιο).

Ο φόβος που εκφράζει ο αριστερός Τύπος είναι ότι ο τεντιμποϊσμός είναι συνώνυμος του αφελληνισμού και του εξαμερικανισμού. Παράλληλα, αιχμηρή κριτική στο φαινόμενο ασκείται και από την Εκκλησία, η οποία κάνει λόγο για 'έκφυλο' και 'νοσηρό' δημιούργημα της Δύσης και καλεί σε συντονισμένη δράση προκειμένου να προστατευτεί η 'υγεία της φυλής' (Εκκλησία, 'Ανάγκη ομοκέντρου δράσεως', 15/8/1958).

Η ταύτιση του αμερικανισμού με τον ηθικό εκτραχηλισμό και τη βία αποτελεί κοινό τόπο των δημοσιογραφικών αναφορών στη συμπεριφορά και τον τρόπο ζωής των ανδρών του Έκτου Στόλου που βρίσκονταν στην Ελλάδα, καθώς και στις αναλύσεις για το φαινόμενο της πορνείας στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας. Η Τρούμπα θεωρείται κατεχοχόν σύμπτωμα της αμερικανικής παρουσίας στη χώρα. Στο πλαίσιο αυτού του καταγγελτικού λόγου κατά του αμερικανισμού, συναντάμε επίσης και επιχειρήματα που παραπέμπουν σε ουσιοκρατικές προσεγγίσεις, οι οποίες αντιδιαστέλλουν τον αμερικανικό και τον ελληνικό πολιτισμό και αποφαινόνται για την ασυμβατότητά τους, αλλά και για την αξιακή και ποιοτική ανωτερότητα του δεύτερου έναντι του πρώτου (Λιαλιούτη 2010: 412-426).

Ο Μάρκος Αυγέρης θα συνοψίσει τα παραπάνω στοιχεία σε άρθρο του με τίτλο 'Ο Αμερικανισμός Παγκόσμιος Κίνδυνος', όπου υποδεικνύει τον φόβο, τη βία και τον θάνατο ως την 'ουσία' του *αμερικανισμού*, μια ουσία η τοποθετείται εκτός του πολιτισμού, στον χώρο των ζωόδων ενστίκτων:

Τον παρακολουθεί ένας αέρας καταστροφής και φόβου, κάτι το ανήμερο, που έρχεται από τα βάθη της πρωτόγονης ζούγκλας. Από τα μικρά ως τα μεγάλα του φανερώματα, από τη μουσική υστερία της τζαζ, από τους ξέφρενους χορούς, από τα πουκάμισα με τα χρωματιστά καρτώ ή τις εικόνες ζώων, από την κινηματογραφική εποποιία της βίας και των σκοτωμών, έως τα τεράστια τραστ των κακοποιών, που ζώνουν τις μεγάλες πολιτείες, έως την αμερικάνικη πολιτική κ' έως τις ιδέες και τη φιλοσοφούσα διανόηση (Αυγή, 15/1/1957).

Συμπεράσματα

Ο ελληνικός πολιτισμικός αντιαμερικανισμός μπορεί να εξεταστεί ως μία έκφραση του φαινομένου του ευρωπαϊκού πολιτισμικού αντιαμερικανισμού της μεταπολεμικής περιόδου, όπως διαμορφώνεται στο πλαίσιο της αμερικανικής πολιτιστικής διείσδυσης στην ευρωπαϊκή ήπειρο και της σημασίας που αποδίδεται στον πολιτισμικό παράγοντα από τις δύο υπερδυνάμεις κατά τον μεταξύ τους ανταγωνισμό. Ιδιαιτερότητα της ελληνικής περίπτωσης αποτελεί η απουσία ενός συστηματικού δεξιόστροφου λόγου κατά του αμερικανισμού, που οφείλεται στα χαρακτηριστικά της μετεμφυλιακής δημόσιας σφαίρας. Ωστόσο, καταγράφεται μία διαπαράταξιακή σύγκλιση στο πεδίο του πολιτισμικού συντηρητισμού που επηρεάζει καθοριστικά την πρόσληψη του αμερικανισμού. Σε ό,τι αφορά την Αριστερά, η απαξίωση του αμερικανικού πολιτισμικού μοντέλου και του 'αμερικανικού ονείρου' αποτελεί αντικείμενο μιας επικοινωνιακής εκστρατείας στην οποία μετέχουν καλλιτέχνες και αρθρογράφοι. Στο πλαίσιο αυτό, οι βασικές έννοιες που επιστρατεύονται ταυτίζουν τον αμερικανισμό με την αντιπνευματικότητα, την κυριαρχία του τεχνικού πολιτισμού, την αλλοτρίωση, τη βία και τον ηθικό εκτραχηλισμό. Ο αμερικανισμός εμφανίζεται επίσης ταυτόσημος με τις αρνητικές όψεις της νεωτερικότητας. Ο πολιτισμικός αντιαμερικανισμός της μεταπολεμικής περιόδου βρίσκεται σε συνεχή αλληλεπίδραση με τον πολιτικό αντιαμερικανισμό και η παρακαταθήκη του παραμένει ενεργή και στη μεταπολιτευτική περίοδο.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Aguilar, M. (1996). *Cultural Diplomacy and Foreign Policy. German-American Relations 1955-1968*, New York: Peter Lang Publishing.
- Bartov, O. (1998). 'Defining Enemies, Making Victims: German, Jews and the Holocaust', *The American Historical Review*, 103 (3): 771-816.
- Berghahn, V. (2001). *America and the Intellectual Cold Wars in Europe*, Princeton: Princeton University Press.
- Berghahn, V. (1986). *The Americanization of West German Industry, 1945-1973*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Berman, R. A. (2004). *Anti-Americanism in Europe: A Cultural Problem*, Stanford, CA.: Hoover Institution Press.
- Boltanski, L. & A. Russel (1983). 'Visions of American Management in Post-War France', *Theory and Society*, 12 (3): 375-403.
- Buruma, I. & A. Margalit (2007). *Δυσκισμός. Η Δύση στα μάτια των άλλων*, μτφρ. Ξ. Γιαταγάνας, Αθήνα: Κριτική.

- Ceaser, J. (2004). 'The Philosophical Origins of Anti-Americanism in Europe', στο P. Hollander (εμπ.), *Understanding Anti-Americanism: Its Origins and Impact at Home and Abroad*, Chicago: Ivan R. Dee.
- Daniels, A. (2004). 'Sense of Superiority and Inferiority in French Anti-Americanism', στο P. Hollander (εμπ.), *Understanding Anti-Americanism: Its Origins and Impact at Home and Abroad*, Chicago: Ivan R. Dee.
- Dawisha, A. (1985). 'Anti-Americanism in the Arab World: Memories of the Past in the Attitudes of the Present', στο A.Z. Rubinstein & D.E. Smith, εμπ., *Anti-Americanism in the Third World: Implications for US Foreign Policy*, New York: Praeger.
- Δεμερτζής, Ν. & Θ. Λίποβατς (2006). *Φθόνος και Μνησικακία. Τα πάθη της ψυχής και η κλειστή κοινωνία*, Αθήνα: Πόλις.
- Δεμερτζής, Ν. (1989). *Κουλτούρα, Νεωτερικότητα, Πολιτική Κουλτούρα*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Diegmann, A. (1993). 'American Deconcentration Policy in the Ruhr Coal Industry', στο J.M. Diefendorf, A. Frohn & H.-J. Rupieper, εμπ., *American Policy and the Reconstruction of West Germany 1945-1955*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Diner, D. (1996). *America in the Eyes of the Germans. An Essay on Anti-Americanism*, Princeton: Markus Wiener Publishers.
- Embree, A. (1985). 'Anti-Americanism in South Asia: A Symbolic Artifact', στο A.Z. Rubinstein & D.E. Smith, εμπ., *Anti-Americanism in the Third World: Implications for US Foreign Policy*, New York: Praeger.
- Fantasia, R. (1995). 'Fast Food in France', *Theory and Society*, 24 (2): 201-243.
- Freund, M. (2004). 'Affinity and Resentment: A Historical Sketch of German Attitudes', στο P. Hollander (εμπ.), *Understanding Anti-Americanism: Its Origins and Impact at Home and Abroad*, Chicago: Ivan R. Dee.
- Geisler, M. E. (1985). "Heimat" and the German Left: The Anamnesis of a Trauma', *New German Critique*, 36: 25-66.
- Gentile, E. (1993). 'Impending Modernity: Fascism and the Ambivalent Image of the United States', *Journal of Contemporary History*, 28: 7-29.
- Gilman, S. L. (1989). 'Plague in Germany, 1939/1989: Cultural Images of Race, Space and Disease', *Modern Language Notes (MLN), Comparative Literature*, 104(5): 1142-1171.
- Golsan, R. J. (2006). 'From French Anti-Americanism and Americanization to the "American Enemy"?', στο A. Stephan, εμπ., *The Americanization of Europe. Culture, Diplomacy, and Anti-Americanism after 1945*, New York/Oxford: Berghahn Books.
- Hamid, M. B. (1985). 'Perception, Preference and Policy: An Afro-Arab Perspective of Anti-Americanism', στο A.Z. Rubinstein & D.E. Smith, εμπ., *Anti-Americanism in the Third World: Implications for US Foreign Policy*, New York: Praeger.
- Henthorn, C. L.(2000). 'The Emblematic Kitchen. Labor-Saving Technology as National Propaganda, the United States, 1939-1959', *Knowledge and Society*, 12: 153-187.
- Higgott, R. & I. Malbasic (2008). 'Introduction: The Theory and Practice of Anti-Americanism', στο R. Higgott & I. Malbasic, εμπ., *The Political Consequences of Anti-Americanism*, London: Routledge/ Warwick Studies in Globalization.
- Humphries, R. (2008). *Hollywood's Blacklists*, Edinburg: Edinburg University Press.

- Καραγάτσης, Μ. (2002). *Περιπλάνηση στον Κόσμο: Ταξιδιωτικές εντυπώσεις*, επιμ. Α. Φραντζή, Αθήνα: Εστία.
- Καραντώνης, Α. (1963). *Θυμάμαι την Αμερική*, Αθήνα: Το ελληνικό βιβλίο.
- Κατούλης, Κ. (2007). *Ήχοι και Ασύηχοι: Κοινωνική ιστορία του ροκ εν ρολ φαινομένου στην Ελλάδα 1956-1967*, Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας-Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ.
- Katzenstein, P. J. & R. O. Keohane (2006). 'Varieties of Anti-Americanism: A Framework for Analysis', στο των ιδίων, επιμ., *Anti-Americanisms in World Politics*, Ithaca/New York: Cornell University Press.
- Klug, B. (2007). 'A Plea for Distinctions-Disentangling Anti-Americanism from Anti-Semitism', στο A. McPherson & I. Krastev, επιμ., *The Anti-American Century*, Budapest: Central European University Press.
- Kroes, R. (2006). 'Imaginary Americas in Europe's Public Space', στο A. Stephan, επιμ., *The Americanization of Europe. Culture, Diplomacy, and Anti-Americanism after 1945*, New York/Oxford: Berghahn Books.
- Kuisel, R. (2000). 'The Fernandel Factor: The Rivalry between the French and American Cinema in the 1950s', *Yale French Studies*, 98: 119-134.
- Kuisel, R. (1996). *Seducing the French: the dilemma of Americanization*, Berkeley: University of California Press.
- Kuisel, R. (1994). 'The American Economic Challenge: De Gaulle and the French', στο R.O. Paxton & N. Wahl, επιμ., *De Gaulle and the United States: A Centennial Reappraisal*, Oxford/Providence: Berg.
- Kuisel, R. (1991). 'Coca-Cola and the Cold War: The French Face Americanization, 1948-1953', *French Historical Studies*, 17(1): 96-116.
- Λιαλιούτη, Ζ. (2010). 'Ο ελληνικός αντιαμερικανισμός, 1947-1989', διδακτορική διατριβή, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Markovits, A. S. (1985). 'On Anti-Americanism in West Germany', *New German Critique*, 34: 3-27.
- May, L. (1989). 'Movie Star Politics: The Screen Actors' Guild, Cultural Conversion, and the Hollywood Red Scare', στο L. May, επιμ., *Recasting America: Culture and Politics in the Age of Cold War*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Meunier, S. (2006). 'The Distinctiveness of French Anti-Americanism', στο P.J. Katzenstein & R.O. Keohane, επιμ., *Anti-Americanisms in World Politics*, Ithaca/New York: Cornell University Press..
- Meynaud J., Π. Μερλόπουλος & Γ. Νοταράς (2002). *Οι Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα 1946-1965*, μτφρ.: Π. Μερλόπουλος, Τόμος Α', Αθήνα: Σαββάλας.
- Μητροπούλου, Α. (2006). *Ο Ελληνικός Κινηματογράφος*, επιμ.: Μ. Κορνηνού & Χ. Σωτηροπούλου, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ninkovich, A. F. (1981). *The Diplomacy of Ideas: US Foreign Policy and Cultural Relations 1938-1950*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Nolan, M. (2004). 'Anti-Americanization in Germany', στο A. Ross & K. Ross, επιμ., *Anti-Americanism*, New York: New York University Press.

- Nora, P. & M.Taylor (1978). 'America and the French Intellectuals', *Daedalus*, 107 (1): 325-337.
- Παπαδημητρίου, Δ. (2006). Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνοκοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967, Αθήνα: Σαββάλας.
- Παπαδημητρίου, Δ. (2011). Το αίτημα της ειρήνης και οι προβληματισμοί των διανοουμένων: Από το Σχέδιο Marshall στη Σύγκληση του Συνεδρίου για την Ελευθερία στην Κουλτούρα, στο Θ. Σφήκας, επιμ., *Το Σχέδιο Marshall. Ανασυγκρότηση και Διάρθρωση της Ευρώπης* Αθήνα: Πατάκης.
- Πεσμαζόγλου, Στ. (1994). 'Τεχνική Βοήθεια και Εκπαιδευτικές Ανταλλαγές κατά την πρώτη Μεταπολεμική Περίοδο (1945-1967)', στο Ίδρυμα Σάκη Καραγιώργα, *Η Ελληνική Κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καραγιώργα.
- Poiger, U. G. (1996). 'Rock 'n' Roll, Female Sexuality and the Cold War Battle over German Identities', *The Journal of Modern History*, 68(3): 577-616.
- Roger, P. (2002). *L'Ennemi Américain. Genealogie de l'Antiamericanisme Francais*, Paris: Seuil.
- Ross, A. (2004). 'The Domestic Front', στο A. Ross & K. Ross, επιμ., *Anti-Americanism*, New York: New York University Press.
- Rubin, B. & J.C. Rubin (2004). *Hating America: A History*, Oxford: Oxford University Press.
- Rubinstein, A.Z. & D.E. Smith (1985). 'Anti-Americanism: Anatomy of a Phenomenon', στο των ιδίων, επιμ., *Anti-Americanism in the Third World: Implications for US Foreign Policy*, New York: Praeger.
- Shaw, T. (2007). *Hollywood's Cold War*, Edinburg: Edinburg University Press.
- Spiro, H.J. (1988). 'Anti-Americanism in Western Europe', *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 497, *Anti-Americanism: Origins and Context*, 120-132.
- Stephan, A. (2006). 'Cold War Alliances and the Emergence of Transatlantic Competition: An Introduction', στο A. Stephan, επιμ., *The Americanization of Europe. Culture, Diplomacy, and Anti-Americanism after 1945*, New York/Oxford: Berghahn Books.
- Stoeckl, A. (1990). 'Truman's Apotheosis: Bataille, "Plannisme" and Headlessness"', *Yale French Studies*, 78: 181-205.
- Stonor, S.F. (1999). *The Cultural Cold War: The CIA and the World of Arts and Letters*, New York: The New Press.
- Σφήκας, Θ. (2011). 'Δώδεκα λεπτά στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ, 5 Ιουνίου 1947: Εισαγωγή', στο, των ιδίων, *Το Σχέδιο Marshall. Ανασυγκρότηση και Διάρθρωση της Ευρώπης* Αθήνα: Πατάκης.
- Σωτηροπούλου, Χ. (1995). *Η Διασπορά στον Ελληνικό Κινηματογράφο: επιδράσεις και επιρροές στη θεματολογική εξέλιξη των ταινιών της περιόδου 1945-1986*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Taylor, Ph. (2004). *Πόλεμος και διεθνείς σχέσεις στην εποχή της πληροφορίας*, επιμ. Ν. Δεμερτζής, μτφρ. Κ. Περεζούς, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Thomson, C.A. & W. Laves (1963). *Cultural Relations and US Foreign Policy*, Bloomington: Indiana University Press.
- Toinet, M.-F. (1988). 'French Pique and Piques Francaises', *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 497, *Anti-Americanism: Origins and Context*, 133-141.

- Tournès, L. (2002). *Μια νέα ερμηνεία της τζαζ: Ένα φαινόμενο αντιαμερικανοποίησης στη μεταπολεμική Γαλλία (1945-1960)*, στο Ομάδα Βορειοαμερικανικών Μελετών και Έρευνας, *Αντιαμερικανισμός: Οδηγίες Χρήσης*, συλλογή-παρουσίαση μελετών: S. Mathe, εισαγ. Σ. Τριανταφύλλου, πρόλ. Η. Ιωακείμογλου, μτφρ. από τα γαλλικά: Α. Κεραμίδα, μτφρ. από τα αγγλικά: Γ. Παρλαλόγλου, Αθήνα: Πατάκης.
- Φατούρος, Α. (2006). Πώς κατασκευάζεται ένα επίσημο πλαίσιο διείσδυσης: οι Ηνωμένες Πολιτείες στην Ελλάδα, 1947-1948', στο Τζ. Αλεξάντερ, Ν. Αλιβιζάτος κ.ά., *Η Ελλάδα στη δεκαετία του 1940-1950: Ένα Έθνος σε κρίση*, μτφρ. Μ. Δρίτσα & Α.Λυκιαρδοπούλου, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Φλάισερ, Χ. (2003). 'Στρατηγικές πολιτισμικής διείσδυσης των μεγάλων δυνάμεων και ελληνικές αντιδράσεις, 1930-1960', στο, του ιδίου, επιμ., *Η Ελλάδα '36-'49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Weber, E. (1958). 'La Fièvre de la Raison: Nationalism and the French Right', *World Politics*, 10 (4): 560-578.
- Willoughby, J. (1998). 'The Sexual Behavior of American GIs during the early years of the Occupation of Germany', *The Journal of Military History*, 62(1): 155-174.